

Žarko Trebješanin

SRPSKA DIJASPORA DEVEDESETIH – IZMEĐU SRBIJE I AMERIKE

(Miroslav Majkl Đorđević: *Decenija iluzija: Amerika, Srbija i srpska dijaspora 1990–2000*, I–II, Clio, Beograd, 2016)

Knjiga Majkla Đorđevića na jedan kompleksan, sveobuhvatan i hronološki način sagledava jedan izuzetno dramatičan, težak, događajima zgusnut istorijski period savremene srpske istorije kakva je bila poslednja decenija dvadesetog veka. Autor tragičnu istoriju Srba posmatra i analizira sa istorijskog, geopolitičkog, sociološkog, psihološkog, diplomatskog i pravnog stanovišta. Pristup autora je ne samo složen, višedimenzionalan, nego je i kritički, lišen bolećivosti, vođen težnjom da se sagleda puna istina, ma koliko ona bila bolna i neugodna po našu nacionalnu sujetu. Njegovo viđenje ove kobne decenije karakteriše s jedne strane nastojanje istraživača da njegov rad bude što objektivniji, zasnovan na činjenicama iz bogate arhivske građe, ali i autorsko, subjektivno svedočenje aktivnog učesnika u ovim događajima.

Miroslav Majkl Đorđević kao ozbiljan, metodološki obrazovan i samokritičan autor, u svom naumu da svestrano i nepristrasno obuhvati po zlu znamenitu deceniju, oslanjao se na veoma široku empirijsku osnovu. To su: medijski napisi i zapisi, objavljene studije, knjige, arhivska građa (lična, pojedinih institucija, obaveštajnih agencija), dokumenta (privatna, zvanična, tajna), prepiska, privatne beleške, neposredna svedočenja značajnih učesnika, itd. Autorov racionalni pristup problemu izbavio ga je iz zamki, s jedne strane, fatalističkog i defetističkog pristupa (srpska nesreća je plod svetske zavere, svetskih moćnika i tu ništa ne može da se učini), i s druge strane, jednostranog optužujućeg i samooptužujućeg pristupa (sami Srbi su za sve krivi, pa su i dobili što su zaslužili).

U ovoj knjizi srpska drama koja se odigrava posle rušenja berlinskog zida ima tri glavna lika, a to su: SAD (u to vreme jedina svetska sila), Srbija (sa nedefinisanom državom i pomećenim, dezorijentisanim srpskim narodom) i srpska dijaspora na Zapadu (ideološki nejedinstvena ali rodoljubiva).

Priča o Srbiji krajem 20. veka ispričana je sa stanovišta srpske dijaspore, tačnije sa stanovišta jednog od najistaknutijih srpskih rodoljuba u Americi, koji se aktivno uključio u spasavanje srpskog naroda koji se nespreman našao pred golemim izazovima u vremenu dekonstrukcije Jugoslavije.

Metod koji autor koristi u ovoj svojoj studiji najbliži je onome što se u društvenim naukama naziva *metodom posmatranja sa učešćem*. Istraživač je aktivni učesnik i svedok koji se, sticajem srećnih i nesrećnih okolnosti, nalazi u samom središtu sudbonosnih zbivanja u Jugoslaviji, Srbiji i srpskoj dijaspori u SAD. Majkl Đorđević pažljivo i sistematično posmatra,

analizira i beleži tok dramatičnih događaja, ali istovremeno i energično nastoji da ih usmeri ka što boljem ishodu po srpski narod. Velika prednost posmatranja sa učešćem je što kao istraživač imate pristup u ekskluzivne, dobro skrivene tajne koje su dostupne samo insajderu, što možete da doživite i razumete događaje i ljude iznutra. Ali, razume se, u prirodi ovog metoda je nedostatak potpune objektivnosti posmatrača koji je ujedno i učesnik u onome što istražuje, te je nužno i subjektivan.

Jedan od ciljeva ove knjige, analize decenije koja je dovela srpski narod na ivicu propasti, svakako je da se što bolje razmotri suština i pozadina ovih dobro poznatih događaja, ali i više od toga. Majkl Đorđević nastoji da pronikne u najdublje uzroke katastrofe, da nepristrasno sagleda greške SAD, Nemačke, Evrope i međunarodne zajednice, zatim greške srpskog političkog vrha u Srbiji i Republici Srpskoj, ali i da ispita one konstante mentaliteta srpskog naroda, inherentne mane koje ga ometaju da ostvari svoje vitalne nacionalne interese. Srbi su vrlo brzo po krvavom raspadu Jugoslavije izgubili prvo medijski (perfidna, dobro smišljena propaganda, sistematska satanizacija Srba), a onda i sve ostale ratove (na političkom, diplomatskom, vojnom planu). Matica se nije snalazila, ali nije tražila pomoć od dijaspore, koja je bolje poznavala mentalitet i jezik koji Zapad razume.

Jedna od najvažnijih tema Đorđevićeve impresivne studije, koja se kao crvena nit provlači i varira kroz celu knjigu, jeste odnos srpske dijaspore i matice Srbije, s jedne strane, i Amerike, s druge. Odnos srpske dijaspore sa vrhom vlasti u Srbiji najkraće i najneutralnije može biti definisan kao odsustvo prave saradnje, što je velika i hronična „srpska boljka“. Naime, za razliku od drugih dijaspore (poljske, mađarske, hrvatske, albanske), naša, srpska nikada nije imala pruženu ruku matice. Zvanična Srbija, naročito od 1945. pa naovamo uvek je gledala na svoje iseljenike sa nepoverenjem, zazorom kao na „neprijateljsku“ ili makar nepouzdanu, nelojalnu grupaciju. Komunistička, Brozova vlast nastojala je da našu dijasporu podeli, zavadi i tako oslabi. Ali i posle Broza srpska dijaspora je sistematski ignorisana, zaboravljena i skrajnuta, osim kada je vlastima bila potrebna materijalna pomoć. Na dijasporu je tada, ali i kasnije, gledano kao na rezervni izvor prihoda u hronično tankom državnom budžetu.

Uostalom ne samo komunistička vlast, nego je i opozicija (na početku to su pre svega Šešelji i Drašković, koji su se predstavljali kao „srpski rodoljubi i antikomunisti“, svedoči Đorđević) gledala da dijasporu što bolje finansijski i politički iskoristi za svoje lične i stranačke svrhe. „Saradnja“ se svodila na „muženje“ dijaspore! Otuda potiče i opravdana sumnjičavost dijaspore, koja se jednom već opekla, prema svojim sunarodnicima političarima, prema lakomj opoziciji i tu je izvor njihove uzdržanosti u pogledu novčane pomoći Srbiji (koje može završiti u nečijim privatnim džepovima). Vuk Drašković je jednom neoprezno izneo svoj stav prema dijaspori: „Vi nam dajte pare, a mi imamo pamet.“ Đorđević to komentariše: „Kao što se sada jasno vidi, oni pamet nisu imali, a velike pare koje su dobili proćerdali su za svoje sebične ciljeve i potrebe“ (smisao za detalj i humor). U tom kontekstu postaje jasno zašto je, prema proceni M. Đorđevića, svega 5% Srba iz dijaspore u Americi bilo zainteresovano da se aktivno uključi u lobiranje za srpske interese, odnosno da finansijski i na druge načine pomogne svojim sunarodnicima u matici.

Kongres srpskog ujedinjenja, veoma uticajna organizacija Srba u SAD, nastao je (decembra 1990, u Klivlendu, Ohajo) kao odgovor na podeljenost Srba izvan Srbije i u njoj.

Ona je zamišljena kao krovna institucija koja ujedinjuje srpsku dijasporu, ali i kao onaj neophodan most između Srba iseljenika i matice. KSU je nastao kao plod dalekovidosti njenih osnivača, koji su dobro naslućivali da će se otadžbina naći na vetrometini u nadolazećem vremenu posle pada Berlinskog zida i sloma komunizma. KSU je odigrao važnu ulogu u humanitarnoj i lobističkoj pomoći Srbiji u ratu, kao i u obnovi države posle rata i, najzad, u mirnoj tranziciji od Miloševićevog autokratskog sistema vlasti ka demokratskoj vlasti.

Tvorac ove zamisli, inicijator osnivanja i prvi predsednik ove krovne organizacije brojnih organizacija američkih Srba, bio je upravo autor ove knjiga – Miroslav Majkl Đorđević. On nije samo čovek ideje, već je i odličan organizator i energičan čovek koji je uporan i istrajan u realizaciji svojih ideja. Zato je i uspeo da uz pomoć pouzdanih saradnika, pre svega osnuje, a onda i uspešno vodi Kongres SU. Bilo je to istorijsko i dirljivo ujedinjenje decenijama podeljenih Srba („Prvi put posle crkvenog raskola 1963. godine, pod istim krovom sedeli su predstavnici dveju crkava. Četnik je sedeo do ljotićeveca, kum do kuma sa kojim godina ma nije govorio, komšija se rukovao sa komšijom kome na krsnu slavu nije dolazio“).

Jedan od najvažnijih ciljeva KSU bio je da pre svega sakupi Srbe u SAD i da se onda zajedno sa maticom krene u korenitu obnovu srpskog identiteta, tradicije, kao nacionalne i istorijske svesti koja je u komunizmu ugušena. Drugi važan zadatak bio je spremi strategiju koja će biti odgovor na pomaljanje novog svetskog poretka (NSP), posle sloma komunističke ideologije (SAD postaju suvereni gospodar sveta). KSU je postavio sebi cilj da pomogne tranziciju Srbije od jednog zatvorenog, nedemokratskog, anahronog, komunističkog društva do otvorenog, demokratskog, slobodnog i modernog društva. Kongres srpskog ujedinjenja, Majkl Đorđević lično i njegovi najbliži saradnici imali su pristup i dobre veze u centrima političke moći, u Kongresu, Senatu, Vladi, posebno Ministarstvu spoljnih poslova, u Beloj kući, tamo gde srpske vođe nisu mogle ni da privire. Kao predstavnici srpske dijaspore oni su neumorno radili na popravljanju imidža Srba i Srbije, na sprečavanju za nas nepovoljnih rezolucija i deklaracija, kao i na dobijanju američke pomoći za mirnu demokratsku tranziciju Srbije u moderno, razvijeno društvo. Takođe, paralelno s tim, u Beogradu je polovinom 1993. otvorena kancelarija Kongresa srpskog ujedinjenja sa zadatkom da uspostavi dobru komunikaciju sa važnim institucijama u Srbiji.

Srpska dijaspora se sa početkom ratova na tlu Jugoslavije ubrzo našla između čekića i nakovnja, između Amerike (i Evrope) i Srbije, kao dete razvedenih roditelja „između oca i majke“. Srbija se usred brzih svetskih promena našla „bez kompas“ i bez sposobnog vođstva. Milošević i ljudi oko njega bili su slepi za ove epohalne promene i nesposobni da nađu odgovor na njih, jer su bili zaokupljeni samo time kako da očuvaju vlast uz sitne, kozmetičke promene. Zarad očuvanja gole vlasti, sebični vlastodržac bio je spreman da prokocka „dvestagodišnje državotvorne tekovine, kompromitujući srpsku istoriju i srpski narod“. Srpska vlast je u početku jugoslovenske krize, u periodu 1991–1993 srljala iz greške u grešku, i time, svakim sledećim promašajem, sve nepovratnije smanjivala šanse za pozitivan rasplet događaja po Srbiju, zaključuje Majkl Đorđević. Milošević se ponašao bahato, samouvereno, glupo, nezrelo, nespretno, tvrdoglavo, iracionalno, nediplomatski. Paradigmatičan primer ovog ponašanja je Miloševićev arogantan, nadmen i uvredljiv stav prema Cimermanu (ambasadoru SAD), koga je pola godine odbijao da primi!

Imajući u vidu poražavajuće stanje u Srbiji (nerazvijena privreda, siromaštvo, odsustvo institucija, nesposobna vlast, korupcija, kriminal, nemoral, slaba opozicija), KSU (mart 1991) donosi plan „Feniks“ o obnovi srpske kulture, morala, duhovnosti i privrede. Neophodno je planski, postepeno uz svesrdnu pomoć stručnjaka iz dijaspore stvoriti u Srbiji uzorne institucije u obrazovanju, zdravstvu, informisanju, maloj privredi, poljoprivredi, koje će biti generator daljeg razvoja. U susretu sa Miloševićem predstavnici dijaspore shvatili su da on ne namerava da bilo šta bitno menja u svojoj politici (spoljnoj i unutrašnjoj), pa čak nije spreman ni na spoljašnje, formalne promene, kao što je promena anahronih državnih simbola (zastava sa petokrakom, himna „Hej, Sloveni“ itd.)!

Amerika, jedan od tri glavna aktera ove knjige, dugo se nije aktivno uključivala u rešavanje velikih problema nastalih raspadom Jugoslavije. Taj „vruć krompir“ prepuštala je Nemačkoj i EU. Tek kasnije, 1993, posle niza neuspeha mirovnih inicijativa, koje je upravo ona tajno sabotirala (cena Zetbegovićevog odbijanja Kutiljerovog plana bila je stotine hiljada ubijenih, te milioni raseljenih), Amerika je preuzela igru u svoje ruke i više je nije ispuštala do kraja. Ali, u srpskoj dijaspori u SAD tako dugo željeno američko „buđenje“ bilo je, nažalost, na štetu Srbije, konstatuje Đorđević. Zapadna, prevashodno moćna američka medijska mašinerija sistematski i ciljano izgradila je uprošćenu sliku o ratovima na tlu Jugoslavije, u kojoj su demonizovani Srbi, divljaci imali ulogu „rđavih momaka“, dok su njihovi protivnici dobili ulogu nevinih, anđeoskih žrtava. Ni Srbija ni Republika Srpska nisu imale pravi odgovor na pogubnu medijsku propagandu Zapada.

Majkl Đorđević i njegovi saradnici, zahvaljujući svom ugledu i uticaju u političkim centrima moći u SAD, omogućili su opoziciji u Srbiji da 1996. uspostavi vezu sa američkom administracijom (ljudima koji su odlučivali o sudbini jugistočne Evrope). Time su učinili ogromnu uslugu i nemerljivo doprineli demokratskom preobražaju srpskog društva. Osim toga, svojim neumornim lobiranjem (inicijativama u Kongresu, Senatu, pismima uticajnim senatorima, službenicima američke vlade, predsedniku, oglasima i člancima u novinama, intervjuima, itd.), oni su doprineli da se postepeno promeni crna slika o Srbima.

Srpska dijaspora odigrala je važnu ulogu i u ujedinjenju i jačanju slabe i posvađane opozicije u Srbiji, čiji su se lideri više borili među sobom nego protiv Miloševića. Pomogli su koaliciji *Zajedno* da, uprkos represiji vlasti i medijskoj blokadi i manipulacijama, na lokalnim izborima 17. novembra 1996. ostvari sjajnu pobjedu u 15 od 18 gradova! Bio je to početak kraja Miloševićeve vladavine i kraja neprikosnovene vladavine komunističke ideologije! Ubrzo posle poništavanja i prekranja rezultata izbora kao odgovor nezgodoljnih građana dolazi širom Srbije do velikih, spontanih, mirnih i masovnih protesta u jesen i zimu 1996/1997. Protesti su pokazali „lepše lice Srbije“ (Mile Perišić). Bilo bi logično i očekivano da ovaj mirni građanski protest bude podržan od Amerike i demokratskog Zapada. Ali, nije bilo tako, jer su „SAD i EU opet bile u fazi podrške i saradnje sa Miloševićem. Posle pregovora u Dejtonu gde je Milošević velikodušno i kavaljerski davao nepotrebne ustupke, on je bio prihvaćen kao ‘garant Dejtonskog sporazuma’ i novi ‘mirotvorac’ na Balkanu“, konstatuje Đorđević. Zato je dijaspora u SAD lobirala da se javnost upozna sa istinom o protestima u Srbiji i da se vlada Amerike pridobije za pomoć opoziciji u definitivnom obračunu sa Miloševićem. Na poziv KSU krajem 1996. godine doputovali su Mirosljub Labus i Mile

Perišić kao delegati opozicije (*Zajedno*) na razgovore u Vašington, gde su bili lepo primljeni i gde su uspostavili važne kontakte.

Katastrofalno stanje u Srbiji 1998: uništena srednja klasa, nezaposlenost, ljudi demoralisani, siromašni, apatični, bez energije i bez nade, mladi odlaze, više ih umire nego što se rađa, vladaju korupcija, represija režima, medijske manipulacije. Amerika je još uvek tolerisala Miloševića jer je s njim mogla da se nagodi (on je za nju „vršio posao“). Ipak, tek krajem te godine, ona ga je definitivno otpisala, više ga nije videla kao partnera nego kao smetnju.

U proleće 1999. počelo je nelegitimno „humanitarno bombardovanje“ Jugoslavije. Srbi u Americi pokreću protest Srba, ali i Amerikanaca (prvi veći protest bio je 24. aprila u Vašingtonu, a najmasovniji 5. juna 1999. širom Amerike). Majkl Đorđević ukazuje na greške američkoj administraciji i lično Klintonu, sa kojim je bio u prepisci. Sa rešavanjem pitanja Kosova, u Americi je došao na dnevni red i problem: *Šta sa Miloševićem?* Kako bi pomogli oslobađanju Srbije od balasta i trasirali put u budućnost, delegacija američkih Srba sa Majklom Đorđevićem, ide na sastanak sa Medlin Olbrajt. Ona je smatrala da je Milošević još uvek jak gospodar, da je opozicija slaba, sebična i nesložna. Ipak, odlučeno je da se u vrhu vlasti ozbiljno razmotri plan srpske dijaspore. Ovaj istorijski sastanak je, u poslednji čas, prelomio kolebanja Amerikanaca i doveo je do odluke o demokratskoj, mirnoj smeni Miloševića (1999). Amerikanci odlučuju da daju 100 miliona dolara pomoći različitim političkim i nevladinim organizacijama za uspostavljanje demokratije u Srbiji.

Jesen 1999: Opozicija Miloševiću je sve slabija, Amerika gubi strpljenje. Vreme za greške i popravne ispite definitivno je prošlo. Srbija je na istorijskoj raskrsnici: potpuna propast ili spas! Smrtna opasnost i muka otreznili su i ujedinili Srbe različitih opredeljenja, porekla, ideologije, kulture itd. Tada se, u dramatičnoj situaciji, rodila ideja o Svesrpskom saboru za demokratsku Srbiju, čiji bi glavni zadatak bio osnivanje snažnog i odlučnog ujedinjenog fronta opozicije u Srbiji (opozicione stranke, SPC, Kruna, studentske organizacije oko *Otpora*) i u dijaspori, sa ciljem da se na izborima u Srbiji konačno ukine komunistička i obnovi demokratska vlast posredstvom vlade eksperata. Radni deo Sabora bio je u Budimpešti (12, 13. novembar), a svečani završni deo u Sentandreji (14. novembar 1999). Bilo je teško uskladiti originalnu zamisao dijaspore sa strankama, s jedne, i Krunom, s druge strane.

Sabor svih Srba je uspešno održan, a posledice po srpski narod bile su dalekosežne. Da nije bilo Svesrpskog Sabora u Budimpešti i Sentandreji, koji je, uprkos opstrukcijama (neumesni zahtevi Krune, podmetanja Acovića, intervencija princeze Katarine), pitanje je koliko bi još vladao Milošević i kako bi otišao sa vlasti. Zahvaljujući ovim naporima, umešnosti i upornosti naših ljudi iz dijaspore, postiglo se ono što je izgledalo nemoguće – pod isti nacionalni, demokratski barjak stali su predstavnici podeljene i posvađane opozicije, princ Aleksandar Karađorđević, SPC i intelektualna elita Srbije da se dogovore o tome šta posle Miloševića. Dijaspore je obećala konkretnu i svestranu pomoć (materijalnu, intelektualnu, savetodavnu, moralnu) razorenoj Srbiji u postmiloševićevskom periodu obnove. Najzad, posle više decenija, prvi put je srpska dijaspora postala značajan, važan činilac u političkoj i kulturnoj istoriji Srbije i mogla je neposredno da bitno utiče na obnovu otadžbine i preobrazaj srpskog naroda. Nažalost, kasnije sazvan, neozbiljan, loše pripremljen skup u Atini (april 2000) oslabio je dijasporu i opoziciju.

U predizbornoj kampanji septembra 2000. Koštunica je „dao reč“ da će Srbija biti istinska majka svim Srbima iz dijaspore, ali kada je došao na vlast, Srbija je i dalje bila maćeha. Rezultati izbora od 24. septembra 2000, na kojima je Koštunica ubedljivo porazio Miloševića, nisu priznati i tražen je drugi krug. „Započet 5. oktobra, narodni protest bio je impozantan. On je okončao agoniju jedne mučne i krvave decenije u srpskoj istoriji.“ Velike nade su se brzo istopile.

Majkl Đorđević je pažljiv slušalac i dobar, oštrovid posmatrač (ume da zapazi karakteristične detalje, sitne neverbalne znake). Pažljivo posmatra facijalnu ekspresiju sagovornika, obraća pažnju na raspored sedenja (proksemička komunikacija), na komunikaciju pogledom, držanje tela itd. (primer razgovora sa Medlin Olbrajt). Ujedno on je i racionalan, lucidan i realističan analitičar, koji oprezno izvlači odmerene, izbalansirane, mudre zaključke i dobro ih, jezgrovito, elegantno i precizno artikulise. Na primer, kada govori o stanju u Srbiji i Republici Srpskoj posle Dejtona, on piše: „Rasplet koji je sledio pokazao je da srpska rukovodstva u Beogradu i na Palama nisu bila spremna za mir isto onoliko koliko nisu bila spremna za rat.“ Ili viđenje situacije u Srbiji 1996: „Najveći problem su beogradski lideri: nesposobni, korumpirani i anacionalni. Oni moraju da odu.“ On je dobar posmatrač i daroviti psiholog. Sa nekoliko detalja skicira portrete-medaljone značajnih ljudi. Takođe je i dobar polemičar (brzo misli i daje prave argumente). Zgodan primer je oštra rasprava sa Đinđićem oko formiranja prelazne nestranačke vlade sa ograničenim mandatom (2g):

Đinđić iznervirano: „A zašto bismo vam dali vlast?“ Odgovorio sam: „Vi nemate šta da date. Vlast tek treba da dobijete. Ovako kako radite, ona će zadugo ostati van vašeg domašaja. Ova ideja je direktan put u pobedu na sledećim izborima.“

Đorđević piše slikovitim, metaforičnim jezikom i poseduje smisao za dramaturgiju. On, recimo, u knjizi daje izvanredno uzbudljiv, Ćosićev dramski opis donošenja svoje teške, sudbonosne odluke, kada mu je Milošević lukavo ponudio da ponese teško breme, da u nevreme, u leto 1992. preuzme nezahvalnu ulogu predsednika treće Jugoslavije (Srbija i Crna Gora):

Strahovito se mučim. Pritisak beogradskih intelektualaca na mene, prijatelja, neprijatelja, veliki je. Puna kuća sveta; ulaze, izlaze, telefonira se; to je bio pakao u mojoj kući. I jedne noći, prelomne, kada odbijam, Milošević kaže: „Hoćete da kleknem pred Vas da budete predsednik?“ Ja kažem: „Ne, nećete da kleknete. To je poniženje, a da li ću prihvatiti, razmisliću noćas.“ Odem kući, i naravno, sjate se svi oko mene: Ljuba, Sveta, Janko, Marko... Razmišljam. Božica neće, plače. Ona je mene uvek podržavala, prvi put mi ne daje podršku. Ja se bunim protiv Tita, ona mi daje podršku, a ne daje mi podršku da budem predsednik države (...) Ipak u sebi osećam neki nagon, pozvanje. Nosio sam u sebi svest, iz političke sam kuće bio, deda mi je bio poslanik demokrata, moje je pozvanje da služim narodu sada, a narod me hoće (...) I ja ipak te noći tajno donesem odluku i saopštim je Božici, kažem: „Ja ću prihvatiti.“ Ona se sruši. Očajna je bila. Javlja se telefonom Milošević i kaže: „Šta ste odlučili?“ Kažem: „Odlučio sam da budem predsednik Jugoslavije.“

Đorđević ima smisao i za detalj, ali i za humorni pogled na tragičnu situaciju. Njegova knjiga je napisana kao uzbudljiv kriminalistički roman. Tome umnogome doprinose dramatično

vreme, velike krize, zapleti i neočekivani raspleti, mnoštvo autentičnih svedočenja, sočni, pikantni i slikoviti detalji, poverljive informacije, do sada nepoznati zakulisni razgovori, dogovori i planovi, sakriveni „nepodobni“ izveštaji UNPROFOR. Takvo je, na primer, svedočenje učesnika o Londonskoj konferenciji (avgust 1992) – svedočenje o dramatičnim događajima koji su mogli da izmene tok srpske novije istorije, kada je Milošević, pritisnut Panićem (koji je radio po instrukcijama britanske i američke vlade) pristao da odstupi sa vlasti. Zatim, recimo, nije mnogo poznato da je Panić bio Miloševićev izbor za premijera, a još manje da je Majkl Đorđević bio izbor Dobrice Ćosića! Najzad, Đorđević svedoči iz prve ruke o onome što se dešavalo iza kulisa (saveti, razgovori, dogovori, predlozi sa ljudima odgovornim za spoljnu politiku Sjedinjenih Američkih Država prema Balkanu). Poverljivu poruku i ponudu Sjedinjenih Država Karadžiću je nosio lično Majkl Đorđević sa svojim saradnicima. Nažalost delegacije iz SAD, najbolju ponudu (Srbi ostaju u Sarajevu pod međunarodnom kontrolom, dobijaju Brčko, RS ima izlaz na more itd.) vođa Srba u Bosni je odbio (po svoj prilici po instrukciji Miloševića), da bi kasnije bio primoran da prihvati mnogo lošiji mirovni plan. Da su prihvatili predlog i pregovore sa Amerikom, time bi Srbi sa Pala eliminisali Miloševića kao glavnog igrača i jedinog predstavnika Srba u pregovorima o miru. Najzad, Holbruk i Galbrajt su se zdušno zalagali da hrvatska i muslimanska vojska posle „Oluje“ nastave svoje operacije i da potpuno poraze vojsku Republike Srpske. Čak i kada je stiglo naređenje iz Vašingtona Tuđmanu i Izetbegoviću da stanu, oni su, iznenađeni, bezuspešno, nastojali da izmene tu odluku.

Osnovno načelo kojim se rukovodio Majkl Đorđević u pisanju ove knjige jeste da istina spasava od iluzija (upravo zato on nemilosrdno govori o liderima opozicije, o moćnim ljudima iz američke administracije, o pogrešnim i zakasnelim potezima vođa u Srbiji i Republici Srpskoj, o tome ko je i kako vršio opstrukcije Svesrpskog sabora u Budimpešti). Ovo je knjiga o deceniji kobnih *iluzija* (ne zabluda, jer zabluda je prosto logička greška u mišljenju, dok se iluzija zasniva na pogrešnom verovanju da su naše želje stvarnost, na brkanju snova i fantazija sa realnošću). A iz ovih iluzija nastao je niz kardinalnih grešaka, uludo prokockanih šansi, što je dovelo do velikog stradanja srpskog naroda i države. Jedina, slabašna nada je da ćemo iz ovih kobnih grešaka i vlastitog gorkog iskustva nešto naučiti. Prema tome, krajnji cilj, namera, smisao knjige je u tome da današnji mladi, a kasnije i njihovi potomci, izvuku pouke iz pogrešne politike svojih roditelja i dedova. I, po mom mišljenju, to i jeste poenta ovog monumentalnog, obuhvatnog, epskog dela o porazu Srba na kraju 20 veka.

Đorđevićeva knjiga je svedočenje o zamašnoj, herojskoj, donkihotskoj borbi srpske dijaspore sa spas Srbije. U zadatim, krajnje nepovoljnim okolnostima, naša dijaspora je zahvaljujući svom ogromnom naporu, velikom iskustvu i nesebičnom žrtvovanju, bez obzira na neuspehe, učinila mnogo za otadžbinu. Po časnoj i značajnoj ulozi koju je odigrala u novijoj istoriji ostaje utisak da je srpska dijaspora „veliko i neiskorišćeno nacionalno blago“.